

INGLIZ VA O`ZBEK TILLARIDAGI MEHNATNI ULUG`LOVCHI
MAQOLLARNING SEMANTIK TAHLILI

Tursunov Mirzo Maxmudovich

*Ingliz tilshunosligi kafedrasida dotsenti,
filologiya fanlari bo`yicha falsafa doktori (PhD)*

Umarova Zebiniso Nizom qizi

*BuxDU lingvistika: ingliz tili
mutaxassisligi magistranti*

Annotatsiya. Ushbu maqolada ingliz va o`zbek tillaridagi mehnat va mehnatsevarlik to`g`risidagi maqollarning semantik doirasi, ikki tildagi maqollarning bir xil ma`no-mazmunga ega muqobil variantini topishning muhimligi hamda mehnatni ulug`lovchi maqollarning jamiyatda tutgan o`rni to`g`risida so`z boradi.

Annotation. This article deals with the semantic scope of proverbs about labour and diligence in English and Uzbek languages, the importance of finding an alternative version of proverbs with the same meaning in two languages, and the role of proverbs praising work in society.

Аннотация. В данной статье рассматривается смысловый объем пословиц о труде и усердии в английском и узбекском языках, важность поиска альтернативного варианта пословиц с одинаковым значением в двух языках, а также роль пословиц, восхваляющих труд, в обществе.

Kalit so`zlar: maqol, mehnat, mehnatsevarlik, dangasalik, pand-nasihati, semantik doira, semantik tahlil, ma`no, ekvivalentlik.

Key words: proverb, work, diligence, laziness, advice, semantic circle, semantic analysis, meaning, equivalence.

Ключевые слова: пословица, труд, трудолюбие, лень, совет, смысловый круг, семантический анализ, значение, эквивалентность.

Maqollar xalq og`zaki ijodi namunasi bo`lib, qaysi tilda yaratilmasin, ularning mavzu doirasi xilma-xildir. Biroq ayrim mavzudagi maqollar bir tilda ikkinchi tilga nisbatan ko`proq uchrashi mumkin. Buning sababi ko`p sonli maqollarni qamrab oluvchi mavzular xalq hayotining asosiy bo`g`inini tashkil qilishidir, ya`ni, bunda aynan yaratuvchi xalqning o`ziga xos mentaliteti, tarixi, udum va an`analari kabilarning asosiy yetakchi rolda turadi. Mashhur tilshunos Vladimir Ivanovich Dal aytganidek, “maqollar to`plami – bu xalq tilidan, tajribadan olingan hikmatlar majmuasi, sog`lom aql sarasi, xalqning hayotda orttirgan haqiqati”¹.

Oila, mehr-oqibat, mehnatsevarlik, vatanni sevish, do`stlik va qarindosh- urug`chilik munosabatlariga jiddiy qarash, insonlarni yaxshilikka da`vat etish o`zbek maqollarida yetakchi mavzular bo`lsa, uy hayvonlariga bo`lgan mehrning kuchliligi, inson qadrligini ulug`ligi ingliz xalq maqollarida ko`proq gavdalanadi.

¹ Порудоминский В.И. Жизнь и слово: Даль. Повествование.– М.: Мол. Гвардия, 1985.- 121 с.

Maqollar qaysi tilda yaratilishidan qat'iy nazar, ularning semantik tahlil qilinishi maqollardagi muhim qirralarni ochib berishga ko'maklashadi. Maqollarda semantik ma'no doirasi juda keng bo'lib, ular o'zida ulkan voqelikni ifodalaydi.

Ingliz va o'zbek tillarida yaratilgan maqollar orasida mehnat va mehnatsevarlik to'g'risidagi maqollar mavzusiga to'xtalib o'tsak. Mehnat qilgan insonning elda aziz bo'lishi va xor bo'lmasligi hamda mehnatsevarlik orqali obro' orttirishi kabilar qadim o'tmish va hozirda ham o'z tasdig'ini topmoqda. Yaqin kelajakda ham aynan shu xislatlarga ega shaxslar jamiyatda e'zozlanishi barchamizga sir emas. Ikki tilda ham mehnatsevar inson ulug'lanib, dangasa kishilar qoralanadi. "Actions speak louder than words", ya'ni "Gap bilguncha, ish bil" maqolida ham mehnat qilishga undash nazarda tutilmoqda. Yoki boshqa bir o'zbek tilida ekvivalenti mavjud maqollardan biri "Never put off till tomorrow what may be done today", ya'ni "Bugungi ishni ertaga qo'yma" maqolida ham vaqtni tejash va tezroq ishni bajarish ko'zda tutilgan.

Yuqoridagi misollardan shu ma'lum bo'ladiki, mehnatsevar inson hammaga birdek manzur bo'ladi. Bu esa har ikkala xalqning aynan shunday xislatlarga ega ekanligini ko'rsatadi hamda ingliz va o'zbek millatlari o'z nutqida bevosita ushbu yo'sindagi maqollardan keng foydalanadi. Shu o'rinda ularning semantik doirasi, ya'ni ma'no ko'lamiga e'tibor qaratsak. Ingliz tilidagi "Chief cook and bottle washer" maqolini semantik tahlil qiladigan bo'lsak, bunda to'g'ridan-to'g'ri tarjima qilganda, bir insonning ham oshpaz, ham idish yuvuvchiligi anglanadi, biroq mazmuniga qaralganda, bir insonning bir vaqtning o'zida bir nechta muhim bo'lgan yoki bo'lmagan ishlar bilan shug'ullanishi tushuniladi. Maqol insonlarni mehnat qilishga undash va mehnatdan qochmaslik kabi tarbiyaviy ahamiyatga ega xislatlarga chorlamoqda. O'zbek tilida esa ushbu maqolning aynan so'zma-so'z tarjima qilinganda o'xshash ekvivalentligi mavjud bo'lmasa-da, biroq "Bir yigitga yetmish hunar oz" maqoli bilan ma'no jihatidan yaqin turadi. Ikki tilda ham maqol o'z jozibasini yo'qotmagan va xalq tomonidan nutqda keng qo'llaniladi.

Asarlarda ham buning yaqqol isbotini ko'rish mumkin. Jumladan, quyidagi misolda: "Hunar bo'lmasa, bunaqa soqol-u bunaqa izzat-ikrom qayoqda. Ha, ota- bobolarimiz: "Bir yigitga yetmish ikki hunar oz", deb bekor aytishmagan ekan.² Ushbu parchada keltirib o'tilgan "Bir yigitga yetmish ikki hunar oz" maqoli orqali yozuvchi o'zbek yigitlarining nechog'lik mehnatsevar va hunarli ekanliklarini qisqa va lo'nda qilib o'quvchiga yetkazmoqda. Ushbu maqolga yaqin ma'nodagi janr namunasi ingliz tilida ham mavjudligini inobatga olsak, ingliz xalqida ham mehnatsevarlik ulug'lanishi va xalq orasida mehnatkash insonlar borligini anglaymiz.

Yuqorida aytganimizdek, maqollar qaysi tilda yaratilgan bo'lmasin, insonlarni doimo to'g'ri yo'lga boshlaydi va oldindan bo'lishi muqarrar yomon hodisalarning oldini oladi.³ "He that will not work shall not eat" ingliz xalq maqolida mehnat qilgan insongina o'z ishiga yarasha mukofotini oladi, dangasa inson esa och qolishi muqarrar, ma'nosi ifodalanmoqda. Bunda yaxshi hayot kechirmoqchi insonlar mehnat qilishi, mehnatdan qochib, birovga yuk bo'lib yurganlar esa oxir-oqibat el ichida izza bo'lishi ta'kidlanmoqda.

O'zbek tilida esa mazkur maqolning muqobil varianti sifatida "Ishlagan - tishlaydi" tarzida keltirsak bo'ladi. Maqolning har ikkala tildagi umumiy ma'nosi shuki, mehnat qilgan inson hech qachon hech kimga zor bo'lmaydi, o'z kunini o'zi ko'ra oladi. Darhaqiqat, o'zbek va ingliz xalq maqollari tarkibida mehnat va mehnatsevarlik haqidagi maqollarning mavjudligi bu – shu xalqlarning

² Yoqubov O. Er boshiga ish tushsa. Saylanma. T.1987. – 231 b.

³ Imomov K., Mirzayev T., Sarimsoqov B., Safarov O. O'zbek xalq og'zaki poetik ijodi. -T.: O'qituvchi, 1990.

turmush madaniyatida aynan mehnatsevarlikning ulugʻlanib, dangasalik yomon illat tarzida koʻrsatilmoqda.

Ingliz tilidagi boshqa bir maqolni tahlil qiladigan boʻlsak: “Labour has a bitter root, but a sweet taste” – maqolida mehnat qilish oʻzi ogʻir va mashaqqatli jarayon boʻlsa-da, ammo taʼmi totli ekanligi aytilmoqda. Oʻzbek tilida shu maʼnoda aytilgan “Mehnat, mehnatning tagi rohat” yoki “Mehnat qilib topganing – qand-u asal totganing” tarzidagi maqollarni misol qilib keltirsak, aynan shu maʼnonni beradi, nazarimizda. Ikkala tilda yaratilgan semantik doirasi mehnat qilish oson emasligini, biroq uning poyoni insonga rohat-farogʻat olib kelishi gʻoyalarini ilgari surmoqda. Har ikki xalq maqollarida ham xulosa ijobiy, yaʼni shirin va totli hayot. Hukm esa, biz bilgan ish, harakat va doimo olgʻa intilishdir. Bundan maʼlum boʻladiki, maqollar qaysi tilda yaratilmasin, ular jamiyatdagi insonlarning hayot jarayoni va bajaradigan ishlariga taalluqli hisoblanadi.⁴

Xulosa oʻrnida shuni aytishimiz mumkinki, maqollar koʻp asrlik hayotiy tajribalar, doimiy kundalik kuzatishlar xulosasini tugal fikr tarzida qatʼiy ifodalab, oʻzida maʼno xilma-xilligi, iboralar turgʻunligi, shakliy barqarorlikni saqlaydi. Yillar, asrlar osha oʻz maʼnosini yoʻqotmaydi. Qoʻllanilish oʻrniga qarab ularning semantik doirasi doimiy ravishda kengayib boradi. Aynan biz koʻrib, oʻrganib, tahlil qilgan ikki tildagi maqollar soʻzimiz isbotidir. Yaʼni bir tilda yaratilgan maqolning ikkinchi tilda mavjud muqobilini topishda, uni boshqa tilga tarjima qilishda maʼno munosabati juda muhim sanaladi. Buning uchun esa, avvalo, maqolning asl maʼnosini chuqur anglash, uni oʻrganish talab etiladi. Birgina maʼnoning oʻzgarishi orqali boshqa mazmun hosil boʻlib, oʻquvchiga umuman oʻzgacha xulosa hosil boʻlishi mumkin. Xalq ogʻzaki ijodining eng nodir merosi boʻlmish maqollarning maʼno-mohiyati, undagi bildirilgan xulosa va hukm kishilar tomonidan chuqur anglab yetilsagina, maqollar toʻgʻri yoʻl koʻrsata oladi. Insonlarni yaxshilikka chorlash, doʻstlik, mehr-muhabbat, oilaga sadoqat, ota-onaga hurmat, vatanni sevish, mehnatsevarlik kabi sanogʻi yoʻq mavzulardagi maqollar qaysi tilda yaratilganligidan qatʼiy nazar, ular insonlarga pand-nasihat va koʻmak beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar roʻyxati:

1. Порудоминский В.И. Жизнь и слово: Даль. Повествование. – М.: Мол. Гвардия, 1985
2. Yoqubov O. Er boshiga ish tushsa. Saylanma. T.1987.
3. Lakoff&Torner, More than cool reason: a field guide to poetic metaphor. 1989
4. Makhmudovich, T. M. dotsent, PhD, Bukhara State University, Uzbekistan. *SCIENTIFIC REPORTS OF BUKHARA STATE UNIVERSITY*, 105.
5. Imomov K., Mirzayev T., Sarimsoqov B., Safarov O. Oʻzbek xalq ogʻzaki poetik ijodi. -T.: Oʻqituvchi, 1990
6. Mirzayev T., Musoqulov A., Sarimsoqov B. Oʻzbek xalq maqollari . T.:Sharq, 2005.
7. Oʻzbek xalq maqollari, 2-tom T.: Fan. 1987.
8. <https://uz.wikipedia.org/wiki/Semantika>
9. Расулов, З. И. (2010). Принцип материале английского языка 94
10. Izomovich, R. Z., & Shavkatovich, S. X. UDC: 82 REDUCTION AS THE WAY OF THE LANGUAGE ECONOMY MANIFESTATION. *SCIENTIFIC REPORTS OF BUKHARA STATE*

⁴Lakoff&Torner. More than cool reason: a field guide to poetic metaphor. 1989

INTEGRATION OF PRAGMALINGUISTICS, FUNCTIONAL TRANSLATION STUDIES AND LANGUAGE TEACHING PROCESSES

UNIVERSITY, 68(15), 41-44.

https://buxdu.uz/media/jurnallar/ilmiy_axborot/ilmiy_axborot_6_son_2020.pdf#page=70.

11. Rasulov, Z. I., & Saidov, K. S. (2022). Linguistic Economy as an Inseparable Law of Language Evolution. Integration of Pragmalinguistics, Functional Translation Studies and Language Teaching Processes, 8–12.
https://uniwork.buxdu.uz/resurs/14162_1_B0C234AB2BF7FF280FE2B272EAEA790F05DDC162.pdf
12. Makhmudovich, T. M. ., & O'rinbekovna, U. M. . (2022). COMPARATIVE ANALYSIS OF SOMATIC PHRASEOLOGY IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES. IJTIMOYIY FANLARDA INNOVASIYA ONLAYN ILMIY JURNALI, 46–49.
<http://sciencebox.uz/index.php/jis/article/view/1154>
13. Tursunov Mirzo Makhmudovich, & Akhmedova Gulmira Okhunjonovna. (2022). Analysis of Conceptual Metaphors Used in British Politicians' Speeches. Eurasian Research Bulletin, 7, 43–48.
<https://geniusjournals.org/index.php/erb/article/view/1015>
14. Saidova, M. U. The problem of studying literary terms on figurative language.https://scholar.google.com/scholar?hl=ru&as_sdt=0,5&cluster=9219256601546054307
15. Saidova, M. U. (2020). LEXICOGRAPHIC AND ETHYMOLOGICAL ANALYSIS OF THE CONCISE OXFORD DICTIONARY OF LITERARY TERMS
BY.<https://namdu.researchcommons.org/cgi/viewcontent.cgi?article=2723&context=journal>